

Što je novo u međunarodnoj historiografiji o (Francuskoj i Ruskoj) revoluciji?

Na tragu radova Mirjane Gross o tome što je novo u historiografiji o određenim temama, članak prikazuje što je novo u međunarodnoj historiografiji o revoluciji, toj velikoj historiografskoj temi. Zatim predstavlja i koje su nove tendencije u historiografiji o Francuskoj revoluciji nakon obilježavanja njezine dvjestogodišnjice 1789-1989. kao i o Ruskoj revoluciji u povodu obilježavanja njezine stogodišnjice 1917-2017. Polazište članka je u pretpostavci, koju je često isticala i Mirjana Gross, da je važno pratiti najnovija „kretanja u suvremenoj historiografiji“.

Riječi iz naslova često je koristila Mirjana Gross u člancima u kojima je sustavno obavještavala o novostima u suvremenoj historiografiji. Dio tih članaka, okupljenih oko pitanja „što je novo u historiografiji?“, bio je posvećen i problematici revolucija. Tako je u povodu 200. godišnjice Francuske revolucije 1789-1989, koja je intenzivno obilježena u historiografiji, inicirala u *Historijskom zborniku* objavljivanje prijevoda članka francuskog povjesničara Michela Vovellea „Historiografija o francuskoj revoluciji uoči dvjestogodišnjice“. Objava članka popraćena je narednim riječima, iz kojih se još jednom vidi važnost praćenja najnovijih kretanja u međunarodnoj historiografiji:

„U želji da objavimo prilog u vezi s dvjestogodišnjicom francuske revolucije, obratili smo se direktoru Instituta francuske revolucije, Michelu Vovelleu. Molili smo ga prije svega za informaciju o stanju polemike oko interpretacije revolucije koja je, čini se, postala sastavni dio današnjih političkih sukoba u Francuskoj. Poslao je članak iz časopisa *Annales historiques de la Révolution française*, 1987, a vjerujemo da će i nama pružiti obavijest o ‘stanju duhova’ u Francuza uoči dvjestogodišnjice iako možda neće biti sve jasno zbog našega nepoznavanja francuske literature o revoluciji.“¹

Mirjana Gross je u knjizi *Suvremena historiografija* objavila poglavlje „O dvjestogodišnjici francuske revolucije“ posvećeno međunarodnoj historiografiji o Francuskoj revoluciji. U njemu je pošla od pretpostavke da „svaka nova generacija iznova interpretira određene povijesne pojave na temelju novih znanstvenih

¹ VOVELLE 1988: 309-310.

spoznaja i promijenjenoga političkodruštvenoga okružja“ i pritom istaknula kako niti jedna kontroverza uobičajena za sve nacionalne historiografije „ne doseže dugotrajnost, intenzitet i zagriženost polemike o značaju i posljedicama francuske revolucije“.² Gross je tom prigodom prikazala i najznačajnija tumačenja Francuske revolucije u 19. i 20. stoljeću, u rasponu od proturevolucionarnih preko liberalnih (republikanskih), do socijalističkih i marksističkih. Najvažniji, pak, historiografski pristupi odnose se najprije na političku, zatim socijalnu i ekonomsku historiju te na kraju historiju mentaliteta i novu kulturnu historiju obilježenu lingvističkim i kulturnim obratom, koja stavlja fokus na revolucionarnu političku kulturu, rituale i simbole, odnosno, revolucionarnu retoriku i jezik.³

To je poglavlje bilo inspiracija za izborni kolegij „Historiografija o Francuskoj revoluciji“, koji je zaživio na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu akad. god. 2009/2010. Namjera mu je bila predstaviti i sučeliti različita tumačenja i pristupe Francuskoj revoluciji u međunarodnoj historiografiji 19. i 20. stoljeća. Ta je historiografija bila, dakako, pod utjecajem svih promjena kako u historiografiji, tako i na političko-društvenom planu. Zbog svega toga historiografija o Francuskoj revoluciji određena je postojanjem niza vrlo različitih historiografskih pristupa, kao i žustrih debata oko mnogih kontroverznih pitanja zastupljenih doslovno iz generacije u generaciju povjesničara i povjesničarki. To je rezultiralo prilično dinamičnim historiografskim područjem koje je iznjedrilo sada već iznimno opsežnu literaturu.⁴ Moguće je posebno izdvojiti zbornik *The French Revolution: Recent Debates and New Controversies* iz 1998, odnosno 2006. godine, čiji naslov dobro ilustrira kako su s vremena na vrijeme u historiografiji o Francuskoj revoluciji neizbježno primjetne „recentne rasprave i nove kontroverze“. Upravo zbog toga je i Mirjana Gross isticala da bi svakako trebalo pisati o tom Zborniku, s ciljem upoznavanja hrvatske historiografije s time što je novo u historiografiji o Francuskoj revoluciji.⁵

S obzirom na to da je Francuska revolucija jedan od epohalnih prevrata moderne povijesti, razumljivo je što je tijekom 19. i 20. stoljeća izazivala vrlo podijeljene reakcije koje je spomenula i Gross. Prijepori o Francuskoj revoluciji samo su još dodatno osnaživani svakim novim ideološkim sukobom moderne i suvremene povijesti. To je bilo posebno vidljivo 1989. godine, tijekom obilježavanja njezine 200. godišnjice koja je koincidirala s padom socijalističkih režima u Europi i posljedičnim opadanjem statusa marksizma. Na osnovi toga, u historiografiji o Francuskoj revoluciji dovodila se u pitanje njezina marksistička interpretacija. Svođenjem računa o iskustvu realnog socijalizma, kao i socijalističkih revolu-

² GROSS 1996: 266.

³ Idem 1996: 267-269.

⁴ SOLE 1997; DAVIES 2006; DUCANGE 2014.

⁵ JANKOVIĆ 2012: 498.

cija, te uopće „doba ekstrema“ europskog 20. stoljeća, postavljalo se pitanje i je li Francuska revolucija – kroz jakobinski teror i samu revoluciju kao takvu – prethodnica revolucionarnog terora, totalitarizma i Gulaga.⁶ Te su oštre rasprave u povodu obilježavanja dvjestogodišnjice – kao i mjesto povjesničara u svemu tome – i same bile obrađivane u zasebnim knjigama.⁷

Nakon tog vrhunca polemike u povodu dvjestogodišnjice još nije došla na red nova velika obljetnica Francuske revolucije koja bi, povrh toga, bila osnažena nekom specifičnom društveno-političkom situacijom. Ipak, svakako vrijedi i dalje govoriti o tome što je novo u međunarodnoj historiografiji o Francuskoj revoluciji, napose s obzirom na to da se radi o području koje ne gubi na historiografskoj i teorijsko-metodološkoj dinamičnosti. No, nedavno je bila jedna druga velika obljetnica – stogodišnjica Oktobarske, odnosno Ruske revolucije 1917-2017. – o kojoj se mnogo pisalo u međunarodnoj historiografiji i o čemu također vrijedi govoriti. Gledane objedinjeno, Francuska i Ruska revolucija odredile su modernu i suvremenu povijest 19. i 20. stoljeća i s pravom se označavaju kao velike revolucije koje su imale snažan međunarodni utjecaj, a neizostavno su obilježile i historiografiju. Osim toga, Ruska se revolucija često pozivala na Francusku, a nerijetko ih se zajedno promatra u međusobnoj komparaciji.

Upravo zato će se članak fokusirati na obje revolucije i načine na koje im se pristupa u međunarodnoj historiografiji. Prikazat ćemo što je novo u međunarodnoj historiografiji o Francuskoj revoluciji nakon dvjestogodišnjice 1989. i posebno u posljednjih desetak godina, a historiografija o Ruskoj revoluciji bit će posebno predstavljena u svjetlu nedavne stogodišnjice Ruske revolucije 2017. godine. To se, ponajprije, odnosi na historijske poddiscipline i s njima povezane pristupe, a manje na same interpretacije Francuske i Ruske revolucije, u kojima nije bilo fundamentalnih promjena. Naglasak je, dakle, na tome koji pristupi tim dvjema revolucijama dominiraju u recentnoj međunarodnoj historiografiji i što je, zapravo, novo u njima. Pritom su proučavanja obiju revolucija obilježena zajedničkom tendencijom međunarodne historiografije – usponom globalne historije u posljednja dva desetljeća. Dakako, historiografija o revolucijama i dalje ne prestaje biti pod utjecajem prevladavajućeg političko-društvenog konteksta. U tom smislu, ni pojmovi Ruske i Oktobarske revolucije nisu posve neutralni. Odlučili smo se u ovom radu za pojam Ruska revolucija jer se u djelima koja obrađujemo spominju i Februarska i Oktobarska revolucija, stoga većina međunarodne literature ima u naslovu Ruska revolucija. Zbog svega toga potrebno je najprije reći nešto više o revoluciji kao historiografskoj temi i njezinom širem statusu danas.

⁶ VOVELLE 1988: 310; GROSS 1996: 266-270.

⁷ KAPLAN 1995a; KAPLAN 1995b.

Novija historiografija o revoluciji

Revolucija je inače nezaobilazna tema moderne i suvremene povijesti. Nema pregleda i sinteza povijesti 19. i 20. stoljeća koje ekstenzivno ne pišu o revolucijama. Pritom se za europsku povijest „dugog“ 19. stoljeća, odnosno, njegove prve polovice, koristi i naziv „doba revolucija“ (Eric Hobsbawm). Uz Francusku (1789) i europske revolucije (1848) tu su, dakako, Pariška komuna 1871. i Ruska revolucija 1905. i 1917. Ne treba, naravno, zaboraviti utjecaj Američke (1775), kao i Grčke revolucije 1821. godine, posebno jer se obje u recentnoj literaturi nastoje promatrati u široj europskoj i svjetskoj perspektivi. Za Američku revoluciju to je vidljivo, primjerice, u knjigama Jonathana Israela *The Expanding Blaze: How the American Revolution Ignited the World, 1775-1848* iz 2017. i Jonathana Singertona *The American Revolution and the Habsburg Monarchy* iz 2022, a za Grčku revoluciju u knjizi Marka Mazowera, *The Greek Revolution: 1821 and the Making of Modern Europe* iz 2021. godine. U 20. stoljeću revolucije diljem svijeta samo će se još više umnažati, kao i njihov širi utjecaj. I tu je primjetna globalna perspektiva, primjerice, u recentnim zbornicima o revolucijama 1989. godine: *1989 in a Global Perspective* iz 2015. i *The Long 1989: Decades of Global Revolution* iz 2019. godine. Sve su revolucije 18, 19. i 20. stoljeća imale snažan međunarodni odjek, koji osim europske i svjetske povijesti nije zaobišao ni regionalnu niti hrvatsku povijest.

Upravo su se zbog toga revolucije pokazale vrlo zahvalnom temom za pristup globalne historije koja je zadnjih dva desetljeća doživjela snažan uspon u međunarodnoj historiografiji. Revolucije su stoga neminovno zastupljene u knjigama o globalnoj povijesti 19. stoljeća, kao što su one Christophera A. Baylyja (*The Birth of the Modern World, 1780-1914: Global Connections and Comparisons* iz 2004) i Jürgena Osterhammela (*The Transformation of the World: A Global History of the Nineteenth Century* iz 2014; njemački izvornik objavljen je 2009, a srpsko izdanje 2022). Usporedbom revolucija koje su se odvijale diljem svijeta i imale različite vrste međusobnih veza i isprepletanja itekako se mogu pratiti „globalne veze i usporedbe“ – na čemu je fokus globalne historije. Stoga je danas tema revolucije u historiografiji osobito zastupljena u recentnim komparativnim, transnacionalnim i globalnim pristupima.

Uz takva i slična proučavanja moderne i suvremene povijesti, prisutan je i interes za revoluciju općenito, koji međutim varira u intenzitetu. I o toj je temi pisala Mirjana Gross kada je potaknula prijevod teksta „Revolucija“ povjesničara Erica Hobsbawma u *Časopisu za suvremenu povijest* 1976. godine.⁸ U kratkom je uvodu u Hobsbawmov tekst, koji je karakteristično naslovila „O novim pristupima istraživanju revolucija“, temu stavila u kontekst problematike njezinog teorijskog

⁸ HOBSBAWM 1976.

zahvaćanja, odnosno pitanja tipologije i generalizacije. Osim toga, revoluciju je prikazala kao „veliki problem našega vremena“, osobito jer su „zemlje ‘u razvoju’ danas usred revolucionarnog previranja koje je dostiglo svjetske razmjere“. Zbog toga, „zajedno s društvenim znanostima, i historija nužno reagira na revolucionarnu problematiku našega vremena“, o čemu svjedoči „golem porast rasprava o pojedinih revolucijama ili o određenim fazama njihova razvoja“. Pritom povjesničare počinju zanimati i teorijska pitanja, odnosno, ne samo „francuska revolucija kao takva nego pitanje: što je to revolucija? Koja obilježja revolucije imaju u određenim razdobljima i geografskim prostorima? Kako brzo izbijaju revolucije, koliko ih ima, zašto nastaju, koje su njihove posljedice?“.⁹

U tom smislu Gross vidi važnost komparativnog bavljenja problematikom revolucije – koja inače sama po sebi izaziva snažne polarizacije – u potencijalnom doprinosu teorijsko-metodološkog unapređenja historiografije u cjelini: „Jednom riječi, bez obzira na krajnosti proklinjanja revolucije s jedne strane a njena bezgranična veličanja s druge, bez obzira na to što je upravo u vezi s proučavanjem revolucija vanjski pritisak na povjesničare najveći, mislim da je upravo poredbeno istraživanje revolucijâ kamen kušnje za ‘novu’ historiju.“¹⁰ To su i njezini uobičajeno navođeni razlozi zašto treba biti upućen u tu problematiku: „U svakom slučaju, smatram da Hobsbawmow izvještaj sadrži nove spoznaje o razvojnim tendencijama historijske znanosti i o fenomenu revolucija koje mogu biti korisne i praksi jugoslavenskih historičara.“¹¹

Hobsbawm u navedenom tekstu problematizira pitanja definiranja revolucije, kao i kompariranja i generalizacije. Kritizira način na koji tome pristupaju društveni znanstvenici te definicije i teorije koje pritom formuliraju. Autor govori o pitanjima uzroka i posljedica, odnosno, ishoda revolucije, kao i njezinim počecima i završecima, te razmatra razlike između kriza i „revolucionarnih situacija“. Ističe kako su „velike revolucije“, poput Francuske, Ruske i Kineske, analitičkomodelski „postavile kriterije za sve ostale revolucije i njihov utjecaj na historiografiju bio je vrlo dubok“,¹² pa iz vidokruga povjesničara izostaju mnoge druge revolucije. To predstavlja ograničenje za njihovu komparativnu historiju. I Hobsbawm na više mjesta naglašava utjecaj koji revolucije imaju na suvremene istraživače.

Uz sva moguća ograničenja, očita je potreba da se teorijski dublje zahvati problematiku revolucije, usmjeravajući se na njezina temeljna obilježja kada je riječ o uzrocima i posljedicama, fazama i ukupnom tijeku, kao i specifičnoj dinamici. U svakom slučaju, trebalo bi analitički otići dalje od popularne uzrečice da revolucija jede svoju djecu, koja međutim također svjedoči o generalizacijskim intencijama.

⁹ GROSS 1976: 48.

¹⁰ Idem 1976: 49.

¹¹ Idem 1976: 50.

¹² HOBBSAWM 1976: 51.

No usprkos tome, nikad nije bilo odviše teorijskih djela o revolucijama. K tome, u opadanju su zadnjih desetljeća, što je neprijeporno povezano s time da revolucija u 21. stoljeću nije više tako važna tema kao što je to bila u 19. i 20. stoljeću. Štoviše, zbog visoke cijene revolucionarnog nasilja te uopće pokušaja ostvarenja utopijskih ideja, nakon sloma socijalističkih režima 1989. revolucije se gotovo više ni ne događaju niti se, posljedično tome, intenzivno o njima misli. Napuštene su ideja i teorija revolucije u 21. stoljeću.

Određena promjena zbilja se tijekom Arapskoga proljeća 2011. godine. Suvremenici su ga prikazivali kao novi val revolucija, no to je ipak ubrzo dobrim dijelom demantirano. Najviše se stoga o revolucijama piše kao o završenim povijesnim iskustvima moderne i suvremene povijesti. U posljednje vrijeme ipak su primjetna i neka nova djela o teoriji revolucije, no uglavnom su sumiranje prethodnih rasprava. Među recentnijim izdanjima izdvaja se, primjerice, knjiga filozofa Florian Grossera *Theorien der Revolution zur Einführung* iz 2013. godine. Kao uvod u teorije revolucije, knjiga prikazuje autore koji su ih razmatrali ili teorijski osmišljavali. Radi se o promišljanjima revolucionara tijekom Američke (Thomas Paine, Thomas Jefferson) i Francuske revolucije (Sieyès, Saint-Just, Robespierre, Condorcet), kao i onih koji su potonju promatrali s distance (Kant, Hegel). Slijede prilozi revolucionarnoj misli, koje su svojim teorijama ili razmatranjima marksističkog, anarhističkog i socijalističkog karaktera iznosili Karl Marx, Friedrich Engels, Mihail Bakunjin, Pjotr Kropotkin, Vladimir Lenjin i Rosa Luxemburg. Prikazani su potom prinosi kritičke teorije (Walter Benjamin, Herbert Marcuse) i postkolonijalne teorije (Frantz Fanon, Michael Foucault). Zastupljeni su na koncu i aktualni autori sa svojim promišljanjima revolucije danas, u formi „demokratske revolucije“ (Étienne Balibar), „komunističke revolucije“ (Slavoj Žižek) i „anarhističke revolucije“ (David Graeber). Pritom se u knjizi polazi od „pluraliteta revolucija“ te su, uz navedene, zastupljene teorije i promišljanja kontrarevolucije i „konzervativne revolucije“. Knjiga je potaknuta pokretom Occupy i Arapskim proljećem 2011. godine, stoga i kreće od pitanja dolazi li do povratka revolucije.

Treba spomenuti i recentno objavljenu knjigu Georgea Lawsona *Anatomies of Revolution* iz 2019. godine. Naslovom aludira na knjigu Cranea Brintona *Anatomy of Revolution* iz 1938. godine. Pomakom u naslovu – iz jednine u množinu – Lawson sugerira da se ne radi o jednoj jedinstvenoj anatomiji revolucije, već o više njih, s obzirom na višestruke puteve revolucionarnih procesa. Pritom se iza pojma „anatomije revolucije“ krije uobičajeno strukturno razmatranje izbijanja, odvijanja i okončavanja revolucija, odnosno revolucionarnih situacija, putanja i ishoda, kao i revolucionarne dinamike u cjelini. I dok je Brintonov fokus bio na nekoliko „velikih revolucija“ (Engleska, Američka, Francuska i Ruska revolucija), Lawsonov je zamah mnogo širi.¹³ To je jedan od rezultata uspona globalne historije

¹³ LAWSON 2019: 2.

u međuvremenu, pa Lawson pledira za „globalnu historijsku sociologiju revolucije“. Nastoji ravnopravno povezati i teoriju i povijest revolucija,¹⁴ pokušavajući dati novi zamah teorijama revolucije koji je vremenom izgubljen. I Lawson je knjigu počeo pisati zbog Arapskog proljeća 2011. godine te, na temelju više suvremenih pojava, razmatra već spomenuto pitanje povratka revolucije. Primjetno je kako o teorijama revolucije, kao i o revolucijama, uz već spomenute povjesničare i filozofe, često pišu društveni znanstvenici poput sociologa i politologa. Primjer sociološkog pristupa revoluciji je knjiga Michaela S. Kimmela *Revolution: A Sociological Interpretation* iz 1990. godine. U tom je smislu bavljenje temom revolucije zaista interdisciplinarno i transdisciplinarno.

Spomenutom historiografskom literaturom o globalnoj povijesti 19. stoljeća može se ilustrirati kako komparativna perspektiva usmjerava autore prema generalizacijama i određenoj teorijskoj konceptualizaciji. Osterhammel u poglavlju „Revolucije“, primjerice, navodi da je Francuskoj revoluciji prethodilo svojevrsno otvaranje sistema. Napominje generalno sljedeće: „Iz toga je proizašla hipoteza – koja će se potvrditi u Sovjetskom Savezu pod Mihailom Gorbačovom – da prvi signali liberalizacije starog režima olakšavaju revoluciju, u izvesnom smislu kao početak spirale rastućih očekivanja“. Stoga je Osterhammel potpoglavlje u kojem o tome govori naslovio – podjednako generalizacijski i komparacijski – „Reforme kao okidači revolucija“.¹⁵ U tom smislu navodi i sljedeće: „Tendencija novijeg revolucionarnog istraživanja: revolucija kao *jedan* (ekstremni ili makro) vid kolektivnog nasilja, tako npr. C. Tilly, *Collective violence* (2003).“¹⁶

Tim se najspornijim i najosjetljivijim pitanjem revolucionarnog nasilja i terora u komparativnoj perspektivi – fokusirajući se na Francusku i Rusku revoluciju – pozabavio povjesničar Arno Mayer u opsežnoj knjizi *The Furies: Violence and Terror in the French and Russian Revolutions* iz 2001. godine. Upravo je komparativni aspekt Mayeru poslužio kao oslonac za izoštravanje onoga što je zajedničko tim velikim revolucijama. Za razliku od radova koji za revolucionarno nasilje i teror krive isključivo revolucionarnu ideologiju ili njihove vođe, Mayer posebno naglašava važnost okolnosti i ističe potrebu mnogo dublje kontekstualizacije te uzimanje u obzir svih tih elemenata. Stoga ističe kako „nema revolucije bez nasilja i terora, građanskog i međunarodnog rata, ikonoklazma i religijskog konflikta, sukoba grada i sela“,¹⁷ kao što nema ni revolucije bez kontrarevolucije, što je sve pridonosilo njihovoj iznimnoj međusobnoj nasilnosti.¹⁸

¹⁴ LAWSON 2019: 9-10.

¹⁵ OSTERHAMMEL 2022: 581.

¹⁶ OSTERHAMMEL 2022: 1007, fusnota 184.

¹⁷ JANKOVIĆ 2019a: 956.

¹⁸ Opsežnije o Mayerovom pristupu revolucionarnom nasilju i teroru u spomenutom članku, JANKOVIĆ 2019a.

Primjetno je kako se navedena obilježja revolucije, praćena generalizacijom ili zasnivanjem određene teorije, najčešće izvode na osnovu uspoređivanja dviju ili triju, odnosno više revolucija. Jedno od prvih djela na tu temu je već spomenuta knjiga Cranea Brintona, *Anatomy of Revolution*, iz 1938. godine koja generalizacije izvodi na temelju uspoređivanja Engleske, Američke, Francuske i Ruske revolucije. Na tu se knjigu izravno nadovezao 2013. godine Bailey Stone knjigom *The Anatomy of Revolution Revisited: A Comparative Analysis of England, France, and Russia*, nastojeći dati nove uvide u spomenutu komparaciju Engleske, Francuske i Ruske revolucije.

Godine 1979. godine sociologinja i politologinja Theda Skocpol u klasičnom i utjecajnom djelu *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China*, pisala je o suvremenim revolucijama. Uspoređujući Francusku, Rusku i Kinesku revoluciju, Skocpol je držala da u središtu njihove analize treba biti – država. Potrebno je spomenuti da će se usporedbe Ruske i Kineske revolucije dodatno aktualizirati tijekom stogodišnjice Ruske revolucije 2017. godine. Kao primjer djela koje uspoređuje revolucije, ali problematizira pitanje njihovih generalizacija, odnosno (ne)moćnosti neke opće teorije, te ih analizira u bitno dužoj vremenskoj perspektivi, može se navesti knjiga sociologa Charlesa Tillyja, *Europske revolucije 1492-1992*, iz 1993. godine, čije je hrvatsko izdanje objavljeno 2006.

Zbornik *Scripting Revolution: A Historical Approach to the Comparative Study of Revolutions* iz 2015. godine, izdvaja se iz novije literature o usporedbi više revolucija kroz duži vremenski period. Pritom se u uvodu Zbornika iznose kritike komparatističkih pristupa revoluciji, koje provode sociolozi i politolozi, jer ih se ne drži posve zadovoljavajućim s obzirom na to kako ih vide povjesničari. Stoga se poziva na uspoređivanje revolucija u dužem trajanju primarno iz historiografske perspektive. Uz komparaciju revolucija u Zborniku se nastoji prikazati i objasniti kako one – u dijakronijskom rasponu – utječu jedne na drugu, odnosno, kako se naslanjaju ili pozivaju jedna na drugu, za što se navodi da nedostaje sociološkom pristupu. Obrazloženje za takav pristup usmjeren prema međudnosima revolucija vidi se u usponu interesa za globalnom historijom. No, urednici Zbornika smatraju da knjigama o revolucijama – primjerice Francuskoj – u globalnoj perspektivi nedostaje širi fokus na dijakronijsku perspektivu, dok dominira sinkronijska koja, prema njima, prevladava u zbornicima *The Age of Revolutions in Global Context, c. 1760-1840*, iz 2010. i *The French Revolution in Global Perspective* iz 2013. godine.

Jedan od dijakronijskih aspekata je, primjerice, utjecaj Francuske na Rusku revoluciju, o čemu će još biti riječi. Iako su se općenito o revoluciji zadnjih godina afirmirali i pristupi poput intelektualne historije (što ilustrira recentno djelo povjesničara Enza Traversa *Revolution: An Intellectual History* iz 2021. godine),

globalna povijest revolucija svakako je jedan od novijih pristupa koji je najprepoznatljiviji. To se dobro vidi i u novijoj historiografiji o Francuskoj revoluciji.

Historiografija o Francuskoj revoluciji nakon dvjestogodišnjice

Za razliku od stogodišnjice Ruske revolucije 2017. godine, dvjestogodišnjica Francuske 1989. godine imala je iznimno veliku društveno-političku težinu s obzirom na tadašnji slom socijalizma u Europi. Kao što je već uvodno spomenuto, tom prilikom povlačene su analogije između Francuske i socijalističkih revolucija, odnosno socijalističkih režima i, općenito, svih nastojanja da se utopijski ideali provedu revolucijom. Teror i jakobinska faza Francuske revolucije tumačeni su stoga kao anticipacija revolucionarnog terora Ruske, ali i drugih revolucija 20. stoljeća, te kao prethodnica totalitarizma. Tako su šire okolnosti i konteksti, u kojima je obilježavana dvjestogodišnjica, snažno utjecali na dodatnu prijepornost teme Francuske revolucije, a posljedično i historiografije o njoj.

Takve vrlo zaoštrene debate nisu bile iznenađenje jer je Francuska revolucija od samih početaka izazivala velike prijepore. Najprije su suvremenici imali krajnje podijeljena mišljenja, pri čemu su konzervativni autori odbacivali ili demonizirali Francusku revoluciju, da bi se postupno afirmirala liberalna interpretacija koja ju je prihvaćala. Kasnije je tijekom 20. stoljeća bila sve zastupljenija marksistička interpretacija Francuske revolucije, koja je stavljala naglasak na socioekonomsku problematiku i društvene slojeve, pristupajući joj kao građanskoj revoluciji koja, usprkos određenim radikalnim pokušajima u korist najnižih slojeva, nije u potpunosti uspjela biti prava socijalna revolucija. Marksistički usmjerena tumačenja postupno su sve više prevladavala. Upravo će stoga kritike marksističkih i drugih lijevih tumačenja te ponovno etabliranje konzervativnih tumačenja, koja osporavaju revoluciju u cjelini, i liberalnih tumačenja koja najvažnijom vrijednošću Francuske revolucije ne drže utopijska socijalna nastojanja nego liberalnodemokratske vrednote oličene u Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina i rušenju feudalizma, dominirati polemikama oko dvjestogodišnjice.

S jedne strane politički i vrijednosno obilježena, historiografija o Francuskoj revoluciji s druge je strane odražavala i sva najvažnija kretanja u međunarodnoj historiografiji. To se svakako odnosilo na školu Anala te je u historiografiju o Francuskoj revoluciji nakon političke i socijalne historije postupno sve više ulazila i historija mentaliteta. Kasnije će, pred stogodišnjicu, ući i nova kulturna historija. Iako nakon dvjestogodišnjice Francuska revolucija neće više imati toliku političku prijepornost, opsežna historiografska produkcija o njoj nastaviti će se, dakako, i dalje, kao i afirmiranje novih historijskih poddisciplina koje se na nju počinju primjenjivati.¹⁹

¹⁹ Detaljnije o svemu tome u: JANKOVIĆ 2016: 167-216; JANKOVIĆ 2019b: 421-429.

Dobra snimka stanja nakon dvjestogodišnjice vidljiva je u uvodno spomenutom zborniku o recentnim debatama o Francuskoj revoluciji *The French Revolution: Recent Debates and New Controversies* iz 1998, odnosno 2006. godine. Zbornik još uvijek zrcali eho snažnih debata oko dvjestogodišnjice. Zbog toga sumira kritike marksističkih interpretacija koje je predvodio François Furet. Upućuje, međutim, i na nove polemičke pristupe usmjerene prema kritikama koje su iznosili Furet i drugi povjesničari, no sada su drugačije intonirane od prethodnih marksističkih. Uz navedene debate, u uvodu Zbornika ističe se kako su se u međuvremenu etablirali novi pristupi Francuskoj revoluciji u vidu historije žena i rodne historije te osobito studija kolonijalne povijesti Francuske revolucije, napose njezina izravnog utjecaja na francuskim Karibima. To će biti od velike važnosti za globalnu povijest Francuske revolucije.

Dakle, i nakon dvjestogodišnjice nastavljeno je daljnje supostojanje niza različitih pristupa, od političke i socijalne do kulturne i rodne historije, koji su u različitim omjerima bili zastupljeni i prije. Dakako, i dalje je sveprisutna tema teror, o kojem stalno izlaze nove knjige, kao što su primjerice David Andress, *The Terror: The Merciless War in Revolutionary France* (2005), Dan Edelstein, *The Terror of Natural Right: Republicanism, the Cult of Nature, and the French Revolution* (2009), Sophie Wahnich, *In Defence of the Terror: Liberty or Death in the French Revolution* (2012), Marisa Linton, *Choosing Terror: Virtue, Friendship, and Authenticity in the French Revolution* (2013), Timothy Tackett, *The Coming of the Terror in the French Revolution* (2015) i niz drugih, uvijek s više ili manje različitim interpretacijskim naglascima oko njegovih uzroka, objašnjenja i vrednovanja.²⁰

Neprestano se pojavljuju nove knjige o nizu specifičnih aspekata Francuske revolucije, kao što su, primjerice, intelektualna povijest i povijest ideja. Nakon što se o tim područjima pisalo oko dvjestogodišnjice, primjerice, u knjizi Keitha Bakera *Inventing the French Revolution: Essays on French Political Culture in the Eighteenth Century* iz 1990, među novijim izdanjima nakon obljetnice najviše se kritički raspravljalo o knjizi Jonathana Israela *Revolutionary Ideas: An Intellectual History of the French Revolution from The Rights of Man to Robespierre* iz 2014. godine. Debatira se pritom o ideološkim korijenima i uzrocima Francuske revolucije, revolucionarne ideologije i političke kulture te mjestu (radikalnih) prosvjetiteljskih ideja u njima.²¹

S problematikom povijesti političke misli i političke kulture te povijesti ideja i intelektualne povijesti povezana su recentna djela koja analiziraju pozivanja na Francusku revoluciju u 19. i 20. stoljeću. Odnosi se to, primjerice, na socijaldemokratske političke upotrebe Francuske revolucije u Austriji i Njemačkoj,

²⁰ Za više o nekim od tih i drugih izdanja usp. CENSER 2014.

²¹ Usp. CENSER 2019.

u knjizi Jean-Nume Ducangea *La Révolution française et la social-démocratie. Transmissions et usages politiques de l'histoire en Allemagne et Autriche (1889-1934)* iz 2012. (englesko izdanje *The French Revolution and Social Democracy: The Transmission of History and Its Political Uses in Germany and Austria, 1889–1934* iz 2018. godine). U to svakako ulazi i mjesto Francuske revolucije u Rusiji i Sovjetskom Savezu, što je u knjizi *The French Revolutionary Tradition in Russian and Soviet Politics, Political Thought, and Culture* iz 2019. godine analizirao Jay Bergman, usmjeravajući se na referiranje boljševika na cjelokupnu francusku revolucionarnu tradiciju utjelovljenu u 1789, 1830, 1848. i 1871. godini. Osim izravnih pozivanja Ruske na Francusku revoluciju, kontinuirano je prisutno njihovo međusobno povezivanje te povlačenje analogija između modernih i suvremenih revolucija s jedne te Francuske revolucije s druge strane, kao velike ishodišne revolucije na koju se neizbježno referiraju sve kasnije.²²

Sav raspon mnogobrojnih teorijsko-metodoloških i interpretativnih pristupa Francuskoj revoluciji, usustavljen tijekom 1990-ih i 2000-ih godina, dobro ilustriraju opći priručnici i historiografski pregledi, među kojima se izdvajaju *A Companion to the French Revolution* iz 2012. i *The Oxford Handbook of the French Revolution* iz 2013. godine. Pristupa joj se kroz političku, diplomatsku, socijalnu, ekonomsku, kulturnu, intelektualnu i rodnu historiju, a istraživanja se bave uzrocima, tijekom i ishodima te nasljeđu revolucije, kao i pitanjima političke kulture, socijalnih slojeva, nasilja, terora i niza drugih tema. Primjetno je sve više posvećivanje prostora međunarodnim, transnacionalnim i globalnim aspektima Francuske revolucije, na kojima će biti glavni naglasak nekih recentnih djela.

Vidljivo je to i u „novim historijama“ Francuske revolucije, odnosno, revolucije u francuskoj historiografiji. Primjerom su djela: Jean-Clément Martin, *Nouvelle histoire de la Révolution française* iz 2012. i Annie Jourdan, *Nouvelle histoire de la Révolution* iz 2018. godine. Martin se inicijalno referira na međunarodni i transnacionalni okvir, a Jourdan zastupa globalnu perspektivu. Tako će i u uvodu recentne knjige Jeremyja Popkina, *A New World Begins: The History of the French Revolution* iz 2019. godine, biti primjetno autorovo isticanje – uz historiju žena i rodnu historiju kao danas nezaobilazni pristup Francuskoj revoluciji²³ – posebno aktualne problematike rase i ropstva u francuskim atlantskim kolonijama, koje su bile snažno zahvaćene Francuskom revolucijom.

Budući da su komparativni, transnacionalni i globalni pristupi zadnja dva-tri desetljeća sve više dominirali u međunarodnoj historiografiji, to se neizbježno očitovalo i na studijama Francuske revolucije. Vidjeli smo u prvom dijelu rada da je u literaturi, koja je općenito govorila o revolucijama, a posebno u nizu djela iz

²² Usp. JANKOVIĆ 2017.

²³ Više o tome u: DESAN 2019.

komparativne historije, Francuska revolucija bila nezaobilazna za uspoređivanje s drugim revolucijama i izvođenje pripadajućih generalizacija. Nećemo stoga ovdje ponavljati djela o kojima smo već pisali. Fokusirat ćemo se samo na problematiku globalne povijesti Francuske revolucije. Već smo napomenuli da je Francuska revolucija, kao i revolucije općenito, zahvalna tema za globalnu historiju. Stoga je globalna povijest Francuske revolucije zastupljena u već spomenutim reprezentativnim sintezama globalne povijesti 19. stoljeća C. Baylyja i J. Osterhammela.

Međutim posljednjih godina posebno se javljaju i zasebna djela koja ističu globalni, svjetski i međunarodni aspekt Francuske revolucije i posvećena su upravo njoj kao dijelu svjetske povijesti. Jedan od glavnih oslonaca u tome bili su prethodnih desetljeća objavljeni radovi o francuskim kolonijama, posebno na Karibima, snažno obilježenima Francuskom revolucijom. To se napose odnosi na Haićansku revoluciju. Iz sada već prilično opsežne produkcije vrijedi izdvojiti knjige Laurenta Duboisa *A Colony of Citizens: Revolution and Slave Emancipation in the French Caribbean, 1787-1804* i *Avengers of the New World: The Story of the Haitian Revolution*, obje iz 2004, te knjigu Jeremyja D. Popkina *You Are All Free: The Haitian Revolution and the Abolition of Slavery* iz 2010. godine.

Tu je, dakako, i širenje Francuske revolucije na temelju njezine univerzalne aspiracije (bilo kroz šire odjeke i transnacionalnu cirkulaciju ideja i ljudi), ali i preko Napoleonovih pohoda, što je već obrađivano u literaturi. Među recentnom literaturom, s obzirom na Napoleonovu invaziju na Egipat 1798, vrijedi izdvojiti knjigu Iana Collera o odnosu Francuske revolucije i islama *Muslims and Citizens: Islam, Politics, and the French Revolution* iz 2020. godine. Sve su te prostorne točke francuskog imperijalnog i kolonijalnog raspona, od Kariba preko Egipta do Indije, ukazivale na ono što će bavljenje globalnom povijesti Francuske revolucije smo još dodatno potencirati.

Rani prethodnik toga je knjiga Baileyja Stonea *Reinterpreting the French Revolution: A Global-Historical Perspective* iz 2002. godine koja pokušava naglasiti globalnopovijesni aspekt Francuske revolucije. Pritom autor pledira za postavljanje Francuske revolucije u širi domaći i međunarodni okvir, kao i svjetskopovijesni kontekst drugih modernih prevrata. Desetljeće kasnije, utjecajni zbornik *French Revolution in a Global Perspective* iz 2013. godine također se u naslovu poziva na globalnu perspektivu. U uvodu Zbornika ističe se globalni utjecaj Francuske revolucije, ali i – slično Stoneu – globalni utjecaji na nju, pri čemu se misli na imperijalnu krizu 18. stoljeća, kao i šire globalizacijske procese u međusobno sve povezanijem svijetu. Tom prilikom naglašava se već spomenuta važnost – u međuvremenu posve afirmiranih – studija francuskih kolonija (kolonijalizma i ropstva) u sklopu šireg atlantskog i imperijalnog okvira. Zbog toga su u Zborniku zastupljeni radovi i o Francuskom Carstvu, Karibima, Egiptu te o drugim globalnom intoniranim problemskim čvorištima. Kao teorijsko-metodološko polazište za

zagovaranje globalne perspektive u uvodu Zbornika navodi se širi uspon interesa za transnacionalnu i globalnu historiju u međunarodnoj historiografiji i poziva da se ti pristupi primijene i na Francusku revoluciju.

I dok su u prethodnim djelima mnoga globalnopovijesna istraživanja bila još u ranoj fazi, odnosno, mnogi dijelovi svijeta još nisu bili zastupljeni u njima, to je u bitno širem rasponu nastojao obuhvatiti zbornik *The Routledge Companion to the French Revolution in World History* iz 2016. godine. Namjera je bila predstaviti Francusku revoluciju kao dio svjetske povijesti. Stoga se u uvodu Zbornika ističe namjera globaliziranja Francuske revolucije. Pokušaj je to da se u globalnoj povijesti Francuske revolucije ode još korak dalje od dotadašnjih radova. To znači uobičajeno pozivanje na globalni utjecaj Francuske revolucije i praćenje Francuskoga Carstva u međupovezanosti s drugim tadašnjim carstvima, ali i zagovaranje integriranja francuske kolonijalne povijesti u tumačenje Francuske revolucije, odnosno povezivanje Francuske i Haićanske revolucije.

No povrh toga – polazeći od pretpostavke da itekako ima još mnogo toga za učiniti da bi se produbila globalna povijest Francuske revolucije – cilj je uključiti i druge dijelove svijeta i ukazati na međusobne povezanosti. Tako radovi u Zborniku obuhvaćaju ne samo Europu, Atlantik i Karibe, nego i Latinsku Ameriku, Afriku (osobito Egipat), kao i Osmansko Carstvo i islamski svijet, ali i Aziju, napose Japan i Kinu. To uključuje uspoređivanje ili transnacionalno isprepletanje Francuske i drugih revolucija i revolucionarnih pokreta na sinkronijskoj i dijakronijskoj razini. Zahvaćanje što većeg dijela svijeta ostvaruje se – ovisno od slučaja do slučaja – pomoću naglaska bilo na izravne utjecaje i reakcije, odnosno interakcije i isprepletanja, ali i percepcije Francuske revolucije te njezina recipiranja, što uključuje i historiografiju o njoj (na temelju toga se u Zborniku govori čak i o Australiji i Novom Zelandu).

Nije možda točno ustvrditi da je globalna historija kao novi pristup prerasla ujedno u novu paradigmu koja dominira studijem Francuske revolucije – na tragu sve šire dominacije transnacionalne i globalne historije u suvremenoj historiografiji – jer, kao što smo mogli vidjeti, postoji množina teorijsko-metodoloških pristupa Francuskoj revoluciji. No, globalna historija postupno je svakako poprimila jednu od vodećih i najdinamičnijih pozicija u proučavanju Francuske revolucije, toliko da se već neko vrijeme govori o „globalnom obratu“ u bavljenju Francuskom revolucijom. To izaziva podijeljena mišljenja i kritičke diskusije, posebno kako bi se izbjeglo prenamaglašavanje globalnih utjecaja i općenito globalnih aspekata.²⁴ I dok u historiografiji o Ruskoj revoluciji globalna historija još uvijek nije toliko dominantna – zbog niza drugih pristupa – takve se tendencije primjećuju i kod nje.

²⁴ BELL 2014; CHENEY 2019.

Historiografija o Ruskoj revoluciji u povodu stogodišnjice

Mnogi od prethodno navedenih pristupa vidljivi su i u historiografiji o Ruskoj revoluciji. No o njoj se nije pisalo u hrvatskoj historiografiji kao što je bio slučaj s historiografijom o Francuskoj revoluciji. Stoga ćemo u članku staviti nešto veći naglasak na historiografiju o Ruskoj revoluciji u povodu stogodišnjice, kao i zbog recentnosti njezina obilježavanja. Osim toga, 2022. godine je i stogodišnjica stvaranja Sovjetskog Saveza 1922. koji je izravni rezultat Ruske revolucije te je i zbog toga važno uočiti kako je u tom petogodišnjem periodu 2017-2022. pisano o Ruskoj revoluciji u međunarodnoj historiografiji, kao i postaviti istovjetno pitanje što je novo u historiografiji o Ruskoj revoluciji.²⁵

Pritom će biti naglasak na međunarodnoj – ponajprije angloameričkoj – historiografiji koja ima globalno najveći odjek i uglavnom diktira nove pristupe, od socijalne i kulturne do komparativne i globalne historije. No, određena pažnja bit će posvećena i ruskoj historiografiji. Osim toga, angloameričkoj historiografiji pripadaju brojni povjesničari koji su emigrirali ili su porijeklom iz Rusije. I tu se potvrđuje, kao u slučaju Francuske revolucije, da je historiografija o Ruskoj revoluciji gotovo podjednako istraživački zanimljiva kao i sama Ruska revolucija i da ne prestaje izazivati pažnju povjesničara i šire javnosti. To je bilo itekako primjetno tijekom obilježavanja stogodišnjice Ruske revolucije. Iako te 2017. godine, nije bilo prijelomnih povijesnih događanja kao 1989. godine, u kontekstu dvjestogodišnjice Francuske revolucije, utjecaj politike povijesti u Rusiji na historiografiju o Ruskoj revoluciji iznimno je velik.²⁶

Aktualne ruske vlasti predvođene Putinom nisu, naime, posebno obilježavale stogodišnjicu Ruske revolucije 2017. godine. Ona ih asocira na uništenje države, na Rusiju bačenu na koljena, razorenu krvavim građanskim ratom. Revolucija je sve ono prema čemu vlasti iskazuju prezir – prekid sa stabilnošću, tradicijom, autoritetom i snagom države. To znači da se ne žele sjećati Ruske revolucije, ali je ipak ne misle ni potpuno izbrisati iz sjećanja. Stoga ruske vlasti imaju svoju interpretaciju Ruske evolucije: Februarska i Oktobarska revolucija su, skupa s Građanskim ratom, spojene u jedinstveni blok pod nazivom „Velika ruska revolucija“, da bi bile postavljene uz bok „Velikoj francuskoj revoluciji“. U toj su interpretaciji naglašeni dramatičnost Građanskoga rata, kao i njegove posljedice – Rusija iz te „velike tragedije“ izlazi u obliku Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, jača no što je bila. Izrazom „Velika ruska revolucija“,

²⁵ Dijelovi članka o Ruskoj revoluciji proizašli su iz temeljito prerađenog i nadopunjenog diplomskog rada Mateja Ivušića “Nove interpretacije Ruske revolucije povodom stogodišnjice” obranjenog 2020. godine na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu pod mentorstvom Branimira Jankovića. Cjeloviti rad dostupan je na poveznici: <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg:3485>.

²⁶ Usp. CIPEK 2018; SUBOTIĆ 2019; CHATTERJE-DOODY i TOLZ 2020.

koji se vratio i u znanstveni milje, naglašava se tako njezina važnost za Rusiju i za cijeli svijet.²⁷

Za razliku od toga, u Sovjetskom Savezu prevladavalo je kanonizirano tumačenje Oktobarske revolucije, koje je bilo jedno od središnjih uporišta legitimacije sovjetskog komunističkog režima, nepodložno propitivanju. Stoga je većina otvorenih rasprava o Ruskoj revoluciji tada vođena na Zapadu, iako je nakon 1945. na nju presudno utjecao Hladni rat. U takvom interpretativnom okviru Sovjetski Savez smatran je pravim utjelovljenjem totalitarizma, a Ruska revolucija tek uvertirom tome sustavu. U historiografiji su isticane Lenjinova i boljševička manipulativnost; samo su iskoristili radnike, vojnike i seljake za potrebe revolucije. Naravno, od samih je početaka postojala skupina povjesničara – poput Marca Ferroa i Alexandra Rabinowitcha – koji se nisu slagali s tim interpretacijama, no za njihovu je širu upotrebu valjalo pričekati 1960-e godine.²⁸ Rabinowitch je, primjerice, tvrdio da su boljševici imali podršku odozdo koja je neprestano rasla, potaknuta uglavnom velikim nezadovoljstvom Privremenom vladom i boljševičkim obećanjima o miru i svemu ostalom.²⁹ Treba spomenuti da Rabinowitch pripada nizu povjesničara ruskoga porijekla, koji su znali ruski jezik, ali se i oslanjali na nove teorijsko-metodološke pristupe međunarodne historiografije.

U 1970-im i 1980-im pojavila se nova generacija socijalnih povjesničara, inspirirana analizama Francuske revolucije i razvojem “povijesti odozdo”, koja je postavila fokus istraživanja na radnike, vojnike, seljake i žene, kao i gradove i regije – ističući pritom javnu potporu događanjima iz 1917, ali i bogatstvo života institucija radničke klase. Većinu navedenoga sažeo je Daniel Kaiser u djelu *The Workers' Revolution in Russia, 1917* iz 1987. godine.³⁰ Među socijalnim povjesničarima došlo je i do razvoja revizionističke pozicije, koja je u tom slučaju podrazumijevala reviziju totalitarnoga modela sovjetske povijesti.³¹ Ta je struja bila izazov uvriježenim stajalištima dotadašnje historiografije o Ruskoj revoluciji, s epicentrom u Sjevernoj Americi i zapadnoj Europi, odnosno, Velikoj Britaniji. Revizionisti su bili kritični prema objema političkim dogmama – onoj zapadnoj i onoj sovjetskoj. Prva se sastojala od hladnoratovske antisovjetske perspektive, a druga od marksističko-lenjinističke inačice sovjetskog patriotizma.³² Kao predstavnici revizionističke škole posebno se ističu australska povjesničarka Sheila Fitzpatrick te povjesničari Ronald Grigor Suny i Moshe Lewin (još jedan izdanak zapadno-ruske škole).

²⁷ AMACHER 2017.

²⁸ HAYNES 1999: 1040.

²⁹ RABINOWITCH 2017: xxii.

³⁰ HAYNES 1999: 1040-1041.

³¹ FITZPATRICK 2008: 683.

³² Idem 2008: 699-700.

Spomenuti autori bili su posebno usmjereni prema periodu staljinizma, koji je bio najviše javno prijeporan i tumačen kao najkrvaviji, najkontroliraniji i najtotalitarniji. Pritom su fokus usmjerili na svakodnevnicu. Tvrdili su da je i Staljin za svoje metode imao pristanak običnih ljudi jer im je zauzvrat nudio socijalnu mobilnost i modernizacijski iskorak, kao i da nije – kao što se misli – imao potpunu kontrolu te da se ne može sve personalizirati. Pokušaji su to da se razumije sovjetsko društvo izvan prevladavajućih kategorija totalitarizma i terora. Revizionistički socijalni povjesničari ostvarili su velik utjecaj na historiografiju o Ruskoj revoluciji, a dobrim dijelom i općenito na suvremenu historiografiju.

Revizionistički povjesničari politički su pripadali ljevici, zbog čega su žestoko polemizirali sa Richardom Pipesom, još jednim poznatim povjesničarom Ruske revolucije, koji je politički pripadao desnici. Pipes se kao povjesničar i dužnosnik američke administracije godinama energično suprotstavljao revizionistima, usporedivši ih jednom prilikom čak s negacionistima Holokausta.³³ Unatoč promjenama u trendovima historiografije o Ruskoj revoluciji, Pipes je ustrajao u promoviranju svojega doradenog totalitarnog modela sovjetske povijesti. Njegov se model razlikuje od klasičnog totalitarnog modela po tome što rusku povijest vidi kao kontinuirani proces, čiji je logični produkt Staljin, te smatra da bi se povjesničari morali vratiti daleko u prošlost kako bi razumjeli sovjetsku politiku. Pipes pridaje malo značenja pokretima radnika i vojnika te zanemaruje širu socijalnu revoluciju koja je pratila državni udar.³⁴

Pipes je u zaoštrenom kontekstu Hladnoga rata predbacivao revizionistima da opravdavaju Staljina (što je bilo kao da opravdavaju Hitlera), a u njegovom se djelu nerijetko poseže za demonizacijom povijesnih aktera (primjerice, Lenjina).³⁵ U Pipesovu duhu pisao je i Robert Conquest, koji je također stavljao naglasak na Staljinove čistke i kolektivizaciju, odnosno, ukrajinsku glad. To i danas izaziva interes povjesničara, primjerice Anne Applebaum, koja se uz to posebno bavila i Gulagom. Sve su to, dakako, važni aspekti sovjetske povijesti, o kojima naravno treba voditi računa. Početkom 1990-ih, kada je došlo do otvaranja sovjetskih arhiva, pojavila se i nova generacija povjesničara sa zaokretom prema intelektualnoj i kulturnoj historiji,³⁶ gdje se fokus stavlja na jezik, simbole, značenja, diskurse i reprezentacije, slično razvoju historiografije o Francuskoj revoluciji. O tome ilustrativno svjedoči naslov utjecajne knjige Orlanda Figesa i Borisa Kolonitskog *Interpreting the Russian Revolution: The Language and Symbols of 1917* iz 1999. godine.

Posljednjih godina javljaju se i studije o Ruskoj revoluciji u provinciji, koje se suprotstavljaju tvrdnjama o boljševičkom stupanju na vlast u Petrogradu kao

³³ Idem 2008: 691.

³⁴ BOGLE 1999: 922.

³⁵ Usp. PIPES 2006.

³⁶ FITZPATRICK 2008, 698.

ključnom. Ističu da je borba za uspostavu sovjetske vlasti u europskom dijelu Rusije i u Sibiru počela tek nakon Oktobarske revolucije te se u mnogim regijama prelila u 1920-e godine. Taj je pogled u suprotnosti s uvriježenim predodžbama prisutnim u djelima poput *The Bolsheviks in Power: The First Year of Soviet Rule in Petrograd* Alexandera Rabinowitcha iz 2008. godine.³⁷ Kao što se proširio prostorni i vremenski period, u koji povjesničari smještaju Revoluciju, tako je fokus obuhvatio i ostale sudionike Građanskog rata: proučavaju se Bijeli, ukrajinski, gruzijski i ostali nacionalisti, Zeleni i anarhisti.³⁸ Sve u svemu, može se reći da je povjesničarski rad u velikoj mjeri proširio znanje o brojnim aspektima Ruske revolucije, ali je i dalje otvoreno pitanje njezinog dubljeg razumijevanja i propitivanja.³⁹

Kojim je knjigama obilježena stogodišnjica Ruske revolucije?

Stogodišnjica Ruske revolucije 1917-2017. donijela je objavu brojnih tematskih priloga, članaka i knjiga. Nije moguće osvrnuti se na sve njih. Ovdje ćemo se stoga usredotočiti na pet knjiga koje su zadobile najveću pažnju stručne i šire javnosti.⁴⁰ Među njima je samo jedna, ona Neila Faulknera, prevedena na hrvatski jezik, i to u povodu obilježavanja stogodišnjice. U svim će tim djelima biti vidljivi različiti naglasci njihovih teorijsko-metodoloških pristupa Ruskoj revoluciji, kao i to da na vrednovanje Ruske revolucije neizbježno utječu političke orijentacije autora.

Vidi se to i po knjizi Neila Faulknera *A People's History of the Russian Revolution* ("Narodna povijest Ruske revolucije"), objavljenoj 2017. i prevedenoj iste godine na hrvatski pod neodgovarajućim naslovom *Povijest Oktobarske revolucije*. Faulkner je arheolog i povjesničar koji je – kao što navodi na samom početku djela – od 1980. do 2010. bio članom britanske Socijalističke radničke partije (*Socialist Workers Party*), stranke čiji se članovi smatraju trockistima. Faulknerovo djelo, što ni sam ne krije, ne nudi ništa nova u korpusu istraživačkih radova o Ruskoj revoluciji, već ih uglavnom prepričava, posebno se oslanjajući na Lava Trockog.

Faulkner tvrdi da je „Ruska revolucija događaj s vjerojatno najviše pogrešnih tumačenja u svjetskoj povijesti“, a da je cilj njegove knjige „obilježiti stotu obljetnicu Revolucije ispravljajući tu bilancu“. Isto tako, ona je, Faulknerovim riječima, „pokušaj da se opiše proživljeno iskustvo masovne demokracije i narodne pobune, koje je ‘zatreslo svijet’; pokušaj da se pokaže kako je to bilo zajedničko djelovanje milijuna običnih muškaraca i žena koji su osnažili povijesni proces između 1917. i 1921. Također se nastojalo novom naraštaju, koji žudi za

³⁷ SMITH 2015: 740-741.

³⁸ Idem 2015: 746.

³⁹ Idem 2015: 748.

⁴⁰ Usp. FITZPATRICK 2017; ORLOVSKY 2017.

promjenama, pokazati da je drugačiji svijet stvarno moguć i da sve ovisi o tome što svi mi, budeći se iz našeg drijemeža, odlučimo napraviti“.⁴¹ Napominje i da je to knjiga o prošlosti za sadašnjost te da nije knjiga za sveučilišne profesore koji svijet samo proučavaju, nego za aktiviste koji ga žele promijeniti. Stoga je fokus na prikazivanju djelovanja revolucionara i načinu funkcioniranja revolucionarne partije i provođenja revolucije. Namjere autora su manje historiografske te im je cilj aktualizacija Oktobarske revolucije. Drugim riječima, radi se o političkoj upotrebi povijesti, što svjedoči da se Ruska revolucija tumači sa svih strana političkoga spektra.

Nadalje, Faulkner u uvodu ističe da „ova knjiga ima namjeru stati na kraj trima lažnim argumentima o Ruskoj revoluciji – argumentima koje vjerojatno čujemo kako se mnogo puta ponavljaju u ovoj obljetničkoj godini“. „Njezina je namjera pokazati“, nastavlja Faulkner, „da je Lenjin bio demokrat, a ne ‘demokratski centralist’ te da je boljševička partija bila masovni demokratski pokret, a ne pseudorevolucionarna sekta; da je revolucija bila masovni pokret naroda koji se temeljio na participativnoj demokraciji, a ne prevrat s ciljem instaliranja diktature; da je staljinizam bio kontrarevolucionarni pokret koji je uništio boljševičku partiju i sovjetsku demokraciju“.⁴² Pritom je jasno da se radi o trockističkoj interpretaciji Ruske revolucije, pri čemu se ona brani tek do početka Građanskog rata u Rusiji, da bi ubrzo nakon njegova početka potonula u kontrarevoluciju „iznutra“, dovodeći do Staljina i staljinizma. Staljin je u tom smislu grobar Revolucije.

S Neilom Faulknerom dijeli mnogo toga China Miéville, autor knjige *October: The Story of The Russian Revolution* iz 2017. godine. Obojica su potekli iz iste, trockističke političke tradicije, no nakon što je godinama pripadao istoj stranci kao i Faulkner, Miéville je prešao u stranku Left Unity. Obojica su dakle aktivni na krajnje lijevom spektru političke pozornice. Miéville, međutim, nije povjesničar, već pisac i književni kritičar. Miévilleova je knjiga atipično djelo koje se izdvaja među svim djelima objavljenima u povodu stogodišnjice Ruske revolucije. To je „roman s bibliografijom“, oslobođen tereta fusnota i cilja na široku publiku. Kako sam autor navodi u uvodu knjizi, nada se da njegov postupak neće izgledati dogmatično ili nekritično prema Ruskoj revoluciji, no također ističe da je u priči pronašao junake i negativce, koliko god se trudio biti pošten prema čitateljima svih političkih opcija i svjetonazora. Njegova je tradicija ipak naklonjena Revoluciji i u tom smislu nikako nije neutralan.⁴³ Karakteristično poglavlje, poput onoga o mjesecu srpnju, kada su se događaji odvijali filmskom brzinom, prati situaciju iz dana u dan i iz sata u sat, čineći čitateljsko iskustvo iznimno napetim.

Što se vremenskih odrednica tiče, Miévilleov je fokus, tipično trockistički,

⁴¹ FAULKNER 2017: 1.

⁴² Idem 2017: 2.

⁴³ MIEVILLE 2017: 2.

isključivo na 1917. godini. Što se, pak, tiče prostorne komponente, većinom je naglasak na Petrogradu, s nešto ekskurzija u druge gradove, poput Kronštata i Moskve, i ruralnu Rusiju. Sukladno tome, glavni su likovi stanovnici Petrograda – aktivisti i članovi svih partija, vojnici i mornari, radnici i građani. Seljaci su tu tek kao vijest o nemirima koji stižu u urbane dijelove Rusije. No, u tom se kontekstu ne može pobjeći od „velikih ličnosti“ mada se Miéville možda trudio napisati „povijest odozdo“. Iako u uvodu tvrdi da je birao strane i da je pokušao biti, ako ne objektivan, barem pošten prema svima, jasno je da se priklanja nekim likovima. No ne radi se hagiografiji – nitko se ne uzdiže u nebesa, niti je proglašen genijem kao u Faulknerovoj knjizi, čak ni Lenjin ni Trocki. Međutim, priča ne staje isključivo na „velikim ličnostima“. U impresivnoj galeriji nalaze se vojnici poput Aleksejeva i Antonova, eseri poput Černova i Spiridonove, liberali poput oba Lvova, konzervativci tipa Miljukov i Gučkov, cijele galerije menjševika i boljševika, na čelu sa spomenutim „velikim ličnostima“ i brojnim manje poznatim političarima i aktivistima. Postupak je to koji pridaje zaokruženosti priče, gdje je moguće čuti svačiji glas, odnosno, argumente svih sukobljenih strana.

U epilogu Miéville navodi da je posljednjih stotinu godina obilježila nepregledna količina ahistorijskih i oportunističkih napada na Oktobarsku revoluciju i njezino nasljeđe. Unatoč tome, zalaže se za kritički odnos prema tome prijelomnom događaju. Pitanja o kontinuitetu između Revolucije i Gulaga, kao i zločinima koji su se dogodili prije, za vrijeme i nakon Građanskoga rata – pitanja su, tvrdi Miéville, koja svatko tko se danas svrstava uz Revoluciju mora postaviti, kako se priča o njoj ne bi pretvorila u apologiju te, posljedično, u ponavljanje njezinih grešaka. Smatra i da prva socijalistička revolucija u povijesti zaslužuje da je se slavi, no ne zbog nostalgije, nego zbog toga što je dokaz da se stvari mogu promijeniti.⁴⁴ Pritom knjiga, međutim, ne nudi interpretacije Ruske revolucije koje bi se mogle smatrati novima, što, na koncu, i nije njezin cilj, odnosno, autorova namjera. Knjiga je prvenstveno namijenjena široj publici, odnosno, popularizaciji Revolucije i događaja vezanih uz nju.

Sean McMeekin, autor knjige *The Russian Revolution: A New History* iz 2017. godine, svojevrstan je antipod ranije obrađenima Faulkneru i Miévilleu. Osim što je profesionalni povjesničar i sveučilišni profesor, nalazi se na desnom krilu političkog spektra. To neće eksplicitno reći, ali je jasno iz predgovora njegove knjige. Kao što naslov knjige sugerira, McMeekin je naumio napisati „novu povijest“ Ruske revolucije, pritom misleći na onu koja ne bi bila marksistička te smatrajući da je takvih dosad bilo previše i da su bile previše utjecajne. Sukladno tome, njegov fokus nije na socijalnoj ili kulturnoj historiji, već na političkoj, diplomatskoj, vojnoj i ekonomskoj povijesti. Tako se ne osvrće na radove iz socijalne i kulturne historije, ali obilato koristi djelo *A People's Tragedy: Russian Revolution 1891-*

⁴⁴ Idem 2017: 315-317.

1924 Orlanda Figesa iz 1996. te mu je uzor Richard Pipes, s utjecajnim djelom *The Russian Revolution* iz 1990. godine.

Predgovor potpuno otkriva McMeekinovu poziciju. Navodi kako se očekuje da bi svi obrazovani građani trebali znati i pamtiti Rusku, kao i Francusku revoluciju, jer su to ključni događaji svjetske povijesti. Međutim, kako su boljševici bili uvjereni marksisti, razumijevanje je Ruske revolucije dugo bilo pod utjecajem marksističkog jezika, primjerice, klasne borbe “proletera” i “kapitalista” ili, pak, razvoja od “buržoaske” do socijalističke revolucije. Čak su se i mnogi nemarkistički povjesničari, tvrdi McMeekin, posebice u vrijeme Hladnoga rata, oslanjali na temeljne postulate marksizma prilikom pisanja svojih historija Ruske revolucije, fokusirajući se na zaostajanje Rusije za kapitalističkim državama Zapada ili na nejednakost među ruskim društvenim slojevima. Tek je s Pipesom došlo do ozbiljne revizije Ruske revolucije. Oktobarsku je revoluciju, naime, prikazao kao državni udar jedne male grupe, a ne kao masovni pokret odozdo.⁴⁵

Četvrt stoljeća kasnije, tvrdi McMeekin, postoje naznake da se političko klatno ponovno pomiče ulijevo. Sve bi to moglo dovesti do povratka Marxu, pogotovo među generacijom milenijalaca čije sjećanje ne seže do, primjerice, pada Berlinskoga zida iz 1989, nego do finacijskog kraha iz 2008. godine, te čija je borba usmjerena protiv sve veće društvene nejednakosti. McMeekin stoga očekuje sve više novih knjiga mlađih povjesničara o povijesti komunizma čiji bi cilj moglo biti oživljavanje staroga sna o socijalističkoj revoluciji.⁴⁶ Kao i kod Faulknera, ovdje se radi o političkoj upotrebi povijesti.

Neovisno o svemu tome, McMeekin smatra da je konačno sazrelo vrijeme da se Ruskoj revoluciji, „sada kada je Hladni rat konačno završio“, pristupi „hladne glave“, odnosno, da se spusti s visina ideoloških argumenata o 1917. i da se vrati činjenicama. Ono što smatra ključnim i do čega je dovelo otvaranje ruskih arhiva, činjenica je da je Rusija bila u ratu, koja je, tvrdi McMeekin, potisnuta toliko u dubinu od strane povjesničara koji su se njome bavili, da ju je bilo potrebno „ponovno otkriti“, u cilju boljšega razumijevanja ovih, za svjetsku povijest sudbonosnih, događaja. No, godine nakon 1991. označile su povećanje istraživačkih radova na temu ruske spremnosti za rat, što je, kako kaže McMeekin, u sovjetsko vrijeme bilo gotovo tabu tema. Pritom se McMeekin poziva na nedavno otkrivena izvješća ruskih vojnih cenzora, prema kojima je moral ruske vojske u zimu 1917. bio, nasuprot ustaljenoj priči, prilično visok, primjerice iz razloga što su ruski vojnici-seljaci imali mnogo bolju ishranu od svojih njemačkih protivnika.⁴⁷

Što se ekonomske historije tiče, McMeekin također iznosi neke manje vjerojatne tvrdnje. Prema njemu, ruska je ekonomija 1917. godine bila daleko od

⁴⁵ MCMEEKIN 2017: xi-xii.

⁴⁶ Idem 2017: xiii.

⁴⁷ Idem 2017: xiii-xiv.

krize. Kolaps neposredno prije Februarske revolucije nije se dogodio, nego dokazi upućuju na veliki ratni bum ekonomije. Konačno, svjetski poznate nestašice kruha u Petrogradu zimi 1917. godine nije bilo, odnosno McMeekin tvrdi da je ona mit.⁴⁸ Autor propagandu drži ključnim oružjem Lenjina i boljševika, odnosno, onime što im je omogućilo da prošire svoj utjecaj među vojnicima te, na koncu, preuzmu vlast. Dakle, vojska je za McMeekina ključ čitave priče, što se ipak čini pretjeranim. Revolucija je pak, s druge strane, prikazana kao tragedija ruskog liberalizma i njegovih ključnih predstavnika.⁴⁹ Premda u naslovu stoji da se radi o „novoj povijesti“ – omogućenoj istraživanjima provedenim nakon otvaranja ruskih arhiva – osim svoje specifične perspektive McMeekin nudi malo toga novoga na općem planu, a i upitno je koliko je ta perspektiva zaista nova, odnosno, koliko je knjiga u biti samo novo i tek ponešto drugačije oslanjanje na djelo svoga uzora Richarda Pipesa objavljeno 27 godina ranije.

Za razliku od Seana McMeekina, povjesničar Steve Smith, autor nagrađivane knjige *Russia in Revolution: An Empire in Crisis, 1890 to 1928* iz 2017. godine, već je etablirano ime u studijima Ruske revolucije, s više objavljenih djela o njoj. Osim toga, stručnjak je za komparativnu historiju, posebice za povijest dvaju komunističkih režima – sovjetskoga i kineskoga, o čemu svjedoči komparativno usmjerena knjiga *Revolution and People in Russia and China: A Comparative History* iz 2008. godine. Ono što je očito iz naslova knjige *Russian in Revolution: An Empire in Crisis, 1890-1928* je duži vremenski okvir. Dakle, Smith korijene Ruske revolucije pronalazi duboko u vremenima Carstva, a u prikazu događanja nakon njezina izbijanja ide i nešto dalje negoli drugi autori. Razlog tome je pokušaj da se istaknu neki važni kontinuiteti koji su sezali s obje strane prijelomne 1917. godine. Što se prostorne komponente tiče, Smith daje mnogo pažnje krajevima manje zahvaćenima dosadašnjom historiografijom, točnije rubnim dijelovima Imperija poput Središnje Azije, Ukrajine, Baltika i Kavkaza, pokušavši tako dati nešto drugačiji prikaz od ustaljenoga, gdje se velika većina zbivanja odvija u Petrogradu i Moskvi.

Smith tvrdi da je pokušao pisati, koliko je moguće, bez strasti o krizi carističke autokracije, neuspjehu parlamentarne demokracije iz 1917. i o usponu boljševika na vlast. Nadalje, ne libi se priznati da je probao izbjeći moraliziranje i da je za one, prema kojima ne osjeća naklonost, nastojao pronaći empatiju, kao i da se pokušao kritički odnositi prema akterima za koje osjeća određenu dozu simpatije. Srž knjige *Russia in Revolution*, prema Smithovim riječima iz predgovora, ispitivanje je prirode moći, odnosno, kako sklonost da se nastavi vladati na dotadašnjim pretpostavkama može rezultirati urušavanjem čitavoga društvenog poretka, ili kako oni kojima je cilj stvaranje boljega društva postaju iskvareni svojim nastojanjem da ostanu na vlasti na svaki način.⁵⁰

⁴⁸ Idem 2017: xiv.

⁴⁹ Idem 2017: xvii.

⁵⁰ SMITH 2017: 2-3.

Otvaranje sovjetskih arhiva omogućilo je u zadnjih četvrt stoljeća, nastavlja Smith, povjesničarima u Rusiji i na Zapadu da na temelju novog arhivskog materijala preispitaju stara i postavbe neka nova pitanja. Mnogo tog detaljnijeg istraživačkoga rada našlo je svoje mjesto u Smithovoj knjizi. Ta mu je činjenica omogućila da napiše povijest Ruske revolucije koja, među ostalim, obuhvaća: imperijalni i nacionalni aspekt, složenost snaga koje djeluju u Građanskom ratu, nastojanja umjerenih socijalista i anarhističkih grupacija da se suprotstave boljševičkom monopoliziranju moći, otpor seljaka i radnika boljševičkome režimu, sukob države i Crkve te socijalna i ekonomska proturječja u SSSR-u za vrijeme NEP-a.⁵¹

Temelj je knjige, u biti, politička povijest. Međutim, Smith ne smatra da revolucije stvaraju revolucionari, koji eventualno mogu biti izazov režimima s tvrdnjama o tome kako bolji svijet može postojati, nego je to međuigra više faktora. Zbog toga je manje pažnje negoli inače posvećeno revolucionarima i njihovoj političkoj borbi. Dakle, tvrdi Smith, povijest revolucije mora biti povijest čitavoga društva. Stoga njegova knjiga pruža mnogo prostora ekonomskim, društvenim i kulturnim promjenama koje su utjecale na politička događanja, kao što pruža mnogo prostora načinima na koje su različite društvene skupine reagirale na spomenuta zbivanja na političkoj sceni.⁵²

Mark D. Steinberg, autor knjige *The Russian Revolution, 1905-1921* iz 2017. godine, također je povjesničar koji je specijalist za Rusku revoluciju. Poput S. A. Smitha politički blago naginje ulijevo, što su obojica pokazali u knjigama o Revoluciji. Riječima samoga Steinberga, knjiga *The Russian Revolution, 1905-1921* nastoji prikazati Rusku revoluciju kao iskustvo, odnosno, pokušava ponuditi ono što su ljudi, koji su je proživjeli, o njoj mislili i osjećali. Steinberg ističe da su, s jedne strane, tradicionalni pristupi interpretirali Rusku revoluciju koncentrirajući se na uzroke pada carističkoga režima 1917. godine ili, pak, liberalne vlade, stavljajući pritom naglasak na institucije, vođe i ideologije. S druge strane, socijalna historija o Ruskoj revoluciji, koja je – prema autorovim riječima – i sama postala tradicijom, fokus stavlja na društvene strukture i različite društvene grupe. Kako se socijalna historija pomaknula prema novoj kulturnoj historiji, povjesničari su stavili fokus na složenost mentaliteta i stavova koji se nalaze duboko ispod površine samih događaja, struktura i ideologija, čemu je blizak i Steinberg.⁵³

Steinbergova knjiga, kao i Smithova, postavlja velika pitanja vezana uz Rusku revoluciju. Prije svega, zanima ga pojedinac kao subjekt povijesti, kao i nejednakost, osobito u kombinaciji sa socijalnim, ekonomskim, rodnim i etničkim razlikama. Jedno od pitanja je i pitanje moći i otpora, u što ulazi i ono izraženo i

⁵¹ Idem 2017: 3.

⁵² Idem 2017: 4-5.

⁵³ STEINBERG 2017: 1-2.

iskušeno kroz nasilje. Steinberg se pita i o povijesti kao iskustvu vremena, odnosno, o osjećaju ljudi onoga vremena da „žive“ povijest ili da im se zbiva nešto od iznimnog značaja. Konačno, za Steinberga najvažniji interes i potencijalni odgovor na prethodna pitanja – s obzirom na to da se radi o revoluciji – interes je za ljudsko razumijevanje, življenje i praksu „slobode“. Kao odgovor na spomenuta pitanja, Steinberg nerijetko poseže za fragmentima iz dnevnih novina, prakticirajući tako doista „povijest odozdo“, upravo s fokusom na način na koji su ljudi pokušavali razumjeti Revoluciju – bilo intelektualno, bilo emocionalno.⁵⁴

Premda ne toliko opsežno poput Smitha, i Steinberg ponešto proširuje kronološki okvir Ruske revolucije – od „krvave nedjelje“ 1905, do zadnjih pucnjeva Građanskoga rata 1921. godine. Pritom postavlja uobičajena pitanja, primjerice, je li Rusija mogla izbjeći novu revoluciju uslijed reformi iz 1905. i 1906. godine, kako je Prvi svjetski rat utjecao na rusku autokraciju, zašto je Privremena vlada tako brzo izgubila podršku, kako je boljševicima unatoč slabim izgledima uspjelo doći na vlast i opstati na njoj.⁵⁵ S obzirom na prostorne okvire, prisutno je dubinsko sondiranje Ruske revolucije, koje zahvaća društvene prostore i perspektive pojedinaca. Prvi se od prostora odnosi na grad, odnosno „ulicu“ – mjesto gdje se većina Revolucije zaista odvijala. Prema autorovim riječima, ulica je epicentar javne borbe i političkoga značenja, društveni i politički prostor te simbol „svjetine“ i svega onoga što je izvan kontrole. Ruska je ulica bila prostor opasnosti i nasilja, navodi Steinberg, ali i prostor povijesti, mjesto gdje se moglo pokazati uvjerenje o nekoj drugačijoj stvarnosti i postaviti izazov poretku. Također je bila srce demokracije – mjesto gdje su potlačeni mogli zahtijevati priznanje i uključivanje – i gdje su, na koncu, iskusili i oblikovali povijest. Drugi je prostor onaj ruralne Rusije, koji je, kako navodi autor, prilično važan jer je ogromna većina njezinoga stanovništva živjela na selu ili je makar bila seljačkoga porijekla. No, umjesto pretpostavljanja da je priča seoskih muškaraca jednako primjenjiva i na žene, Steinberg se potrudio pronaći žensku ruralnu perspektivu u vrijeme Revolucije.⁵⁶

Treći je bio prostor Carstva, gdje se bavio istaknutim pojedincima. Carska je Rusija, tvrdi Steinberg, nudila mogućnosti nacionalnim i etničkim različitostima, ali je istovremeno na njih gledala kao na prijetnju i problem koji je trebalo riješiti. S obzirom na to da je postojalo pravo bogatstvo tih imperijalnih iskustava, Steinberg je, umjesto da izabere nekoliko „tipičnih“ skupina, odlučio ispričati priče trojice upečatljivih ličnosti: onu srednjoazijskog muslimanskog aktivista Mahmuda Khoje Behbudija, onu ukrajinskog pisca i političkog vođe Volodomira Viničenka i onu židovskoga pisca Isaka Babelja. Posljednje poglavlje se također bavi trima ličnostima, važnima ne zbog njihova rubnog iskustva, nego zbog

⁵⁴ Idem 2017: 4-5.

⁵⁵ Idem 2017: 5.

⁵⁶ Idem 2017: 6-7.

njihove središnje uloge u Revoluciji. To su Aleksandra Kolontaj, Lav Trocki i Vladimir Majakovski, koje Steinberg promatra s mnogo empatije. Naime, sve je troje posvetilo svoje živote Revoluciji i izgradnji novog društva o kojem su sanjali, što Steinberg itekako poštuje.⁵⁷

Od ovdje predstavljenih pet odabranih djela iz 2017. godine, koja su izazvala najviše pažnje međunarodne historiografske javnosti, kao najkvalitetnije nametnule su se Smithova i Steinbergova knjiga. Vidljivo je kako su njihovi pristupi najbliži političkoj i socijalnoj historiji, kao i novoj kulturnoj historiji, koja je u Steinbergovoj knjizi rezultirala doista svježim pristupom tematici Ruske revolucije. Iako u ovdje navedenim knjigama, koje su dominirale obljetnicom, nije bio zastupljen pristup globalne historije, primjetno je kako je sve zastupljeniji u historiografiji o Ruskoj, slično kako je to dobrim dijelom već etablirano u historiografiji o Francuskoj revoluciji. Tako je 2017. godine objavljena knjiga Jonathana Dalyja i Leonida Trofimova *The Russian Revolution and Its Global Impact: A Short History with Documents* o globalnom utjecaju Ruske revolucije.⁵⁸ Sve veće pristupanje Ruskoj revoluciji iz globalne perspektive povezano je i s istovjetnim pristupima ruskoj povijesti u cjelini, o čemu govori novoobjavljena knjiga autorice Choi Chatterjee *Russia in World History: A Transnational Approach* iz 2022. godine. Naravno, i nakon stogodišnjice nastavlja se objavljivanje novih zbornika – kao što su *A Companion to the Russian Revolution* i *Readings on the Russian Revolution: Debates, Aspirations, Outcomes* iz 2020. godine – koji pružaju pregled raznih pristupa Ruskoj revoluciji. Među njima je, uz prethodno navedene, i rodna historija.

Zaključne napomene

Za razliku od dvjestogodišnjice Francuske revolucije 1789-1989, koja je bila središnji događaj u Francuskoj, stogodišnjicu Ruske revolucije 1917-2017. godine aktualna ruska vlast nije posebno obilježila. Kao Francuska tijekom dvjestogodišnjice, tako i Ruska revolucija za vrijeme stogodišnjice još uvijek izaziva oprečna stajališta, ovisno o političkoj orijentaciji iz koje je promatraju. Zbog toga i povijest Ruske revolucije – kao jedna od prijelomnih točki 20. stoljeća – ne prestaje biti u fokusu mnogih povjesničara i šire publike. Sve to daje dinamičnost i teorijsko-metodološku zanimljivost međunarodnoj historiografiji o Ruskoj, slično kao i historiografiji o Francuskoj revoluciji. Stoga se s pravom može čuti kako je historiografija o revolucijama zanimljiva poput samih revolucija – tih velikih povijesnih događaja koji su potaknuli iznimno opsežnu literaturu o njima.

Historiografije o Francuskoj i Ruskoj revoluciji razvijale su se iz klasične političke historije prema socijalnoj i (novoj) kulturnoj te rodnoj historiji. Postupno je sve pri-

⁵⁷ Idem 2017: 7.

⁵⁸ Usp. također RENDLE 2017.

mjetnija i tendencija prema danas sve popularnijoj globalnoj historiji, čija je primjena već afirmirana u slučaju Francuske, a postupno sve više i u slučaju Ruske revolucije. Dakako, i Francusku i Rusku revoluciju obuhvatila su djela koja su ih promatrala komparativistički, uspoređujući ih bilo međusobno bilo zajedno s drugim revolucijama. Osim toga, referiranje na obje te velike revolucije moderne i suvremene povijesti nezaobilazno je u općim studijima teme revolucije kojima se bave stručnjaci raznih društvenih i humanističkih disciplina. Zbog svega toga, svakako vrijedi nastaviti pratiti i dalje što je novo u međunarodnoj historiografiji o Francuskoj i Ruskoj revoluciji, kao i o revoluciji općenito – i ovdje na tragu početnih impulsa Mirjane Gross.

Bibliografija

- AMACHER, Korine. 2017. Muke savremene Rusije s tradicijama Oktobra. *Le Monde diplomatique*, 22. ožujka 2017.
- BELL, David A. 2014. Questioning the Global Turn: The Case of the French Revolution. *French Historical Studies*: 1, 1-24.
- BOGLE, Lori Lyn. 1999. Pipes, Richard. U *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, ur. Kelly Boyd, sv. 2, 922-923. London; Chicago: Fitzroy Dearborn.
- CENSER, Jack R. 2014. Historians Revisit the Terror—Again. *Journal of Social History*: 2, 383-403.
- CENSER, Jack R. 2019. Intellectual History and the Causes of the French Revolution. *Journal of Social History*: 3, 545-554.
- CHATTERJE-DOODY, Precious N., Vera TOLZ. 2020. Regime Legitimation, not Nation-Building: Media Commemoration of the 1917 Revolutions in Russia's Neo-Authoritarian State. *European Journal of Cultural Studies*: 3, 335-353.
- CHENEY, Paul. 2019. The French Revolution's Global Turn and Capitalism's Spatial Fixes. *Journal of Social History*: 3, 575-583.
- CIPEK, Tihomir. 2018. Ruske politike povijesti i Oktobarska revolucija. *Politička misao*: 3, 129-145.
- DAVIES, Peter J. 2006. *The Debate on the French Revolution*. Manchester: Manchester University Press.
- DESAN, Suzanne. 2019. Recent Historiography on the French Revolution and Gender. *Journal of Social History*: 3, 566-574.
- DUCANGE, Jean-Numa. 2014. *La Révolution française et l'histoire du monde. Deux siècles de débats historiques et politiques 1815-1991*. Pariz: Armand Colin.
- FAULKNER, Neil. 2017. *Povijest Oktobarske revolucije*. Zagreb: Fraktura, 2017.
- FITZPATRICK, Sheila. 2008. Revisionism in Retrospect: A Personal View. *Slavic Review*: 3, 682-704.
- FITZPATRICK, Sheila. 2017. What's Left? *London Review of Books*: 7, 30. ožujka 2017.
- GROSS, Mirjana. 1976. O novim pristupima istraživanju revolucija. *Časopis za suvremenu povijest*: 2-3, 47-50.

- GROSS, Mirjana. 1996. *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi Liber.
- HAYNES, Michael. 1999. Russia: Russian Revolution. U *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, ur. Kelly Boyd, sv. 2, 1039-1041. London; Chicago: Fitzroy Dearborn.
- HOBBSAWM, Eric J. 1976. Revolucija. *Časopis za suvremenu povijest*: 2-3, 1976, 51-80.
- JANKOVIĆ, Branimir. 2012. Rijetka predanost metodologiji historije. Mirjana Gross (1922-2012). *Historijski zbornik*: 2, 479-500.
- JANKOVIĆ, Branimir. 2016. *Mijenjanje sebe same. Preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma*. Zagreb: Srednja Europa.
- JANKOVIĆ, Branimir. 2017. Revolucija kao analogija: primjer Francuske revolucije. U *Res novae et seditiones: pobuna kao čimbenik promjene*, ur. Leona Slatković Harčević i Marijan Vodopija, 67-83. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- JANKOVIĆ, Branimir. 2019a. Komparativna historija revolucija Arna J. Mayera. U *Zbornik Drage Roksanđića*, ur. Damir Agičić, Hrvoje Petrić, Filip Šimetin Šegvić, 953-962. Zagreb: FF press.
- JANKOVIĆ, Branimir. 2019b. François Furet in Socialist Yugoslavia. U *Annales in Perspective: Designs and Accomplishments*, ur. Drago Roksanđić, Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin Šegvić, 421-429. Zagreb: FF press.
- KAPLAN, Steven Laurence. 1995a. *Farewell, Revolution: Disputed Legacies, France, 1789/1989*. Ithaca: Cornell University Press.
- KAPLAN, Steven Laurence. 1995b. *Farewell, Revolution: The Historians' Feud, France, 1789/1989*. Ithaca: Cornell University Press.
- LAWSON, George. 2019. *Anatomies of Revolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MCMEEKIN, Sean. 2017. *The Russian Revolution: A New History*. London: Profile Books.
- MIEVILLÉ, China. 2017. *October: The Story of the Russian Revolution*. London: Verso.
- ORLOVSKY, Daniel. 2017. The Russian Revolution at 100: Four Voices. *Slavic Review* 3: 763-771.
- OSTERHAMMEL, Jürgen. 2022. *Preobražaj sveta. Globalna istorija 19. veka*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- PIPES, Richard. 2006. *Komunizam: povijest intelektualnog i političkog pokreta*. Zagreb: Alfa.
- RABINOWITCH, Alexander. 2017. *The Bolsheviks Come to Power: The Revolution of 1917 in Petrograd*. London: Pluto Press.
- RENDLE, Matthew. 2017. Making Sense of 1917: Towards a Global History of the Russian Revolution. *Slavic Review*: 3, 610-618.
- SMITH, S. A. 2015. The Historiography of the Russian Revolution 100 Years On. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*: 4, 733-749.
- SMITH, S. A. 2017. *Russia in Revolution: An Empire in Crisis, 1890-1928*. Oxford: Oxford University Press.
- SOLE, Jacques. 1997. Historiography of the French Revolution. U *Companion to Historiography*, ur. Michael Bentley, 498-514. London: Routledge.
- STEINBERG, Mark D. 2017. *The Russian Revolution, 1905-1921*. Oxford: Oxford University Press.

SUBOTIĆ, Milan. 2019. *Napred, u prošlost. Studije o politici istorije u Poljskoj, Ukrajini i Rusiji*. Beograd: Fabrika knjiga; Pešćanik.

VOVELLE, Michel. 1988. Historiografija o francuskoj revoluciji uoči dvjestogodišnjice. *Historijski zbornik*, 299-310.

What's New in the International Historiography of the (French and Russian) Revolutions?

The historiography of both the French and Russian revolutions has evolved from classical political history to social and (new) cultural history as well as gender history. Furthermore, the tendency toward global history is becoming more noticeable, especially in the study of the French revolution, but it is gradually encompassing the Russian revolution as well. Moreover, both the French and Russian revolutions have been analysed comparatively, but also with emphasis on interconnections with other revolutions. Certainly, referring to these great revolutions of modern history is unavoidable in the historical and comparative study of revolutions put into practice by various social sciences and humanities. All in all, it is definitely worthwhile to continue following new developments in the international historiography of the French and Russian revolutions, as well as revolutions in general.

Keywords: Mirjana Gross, historiography, revolution, French revolution, Russian revolution, anniversaries

Ključne riječi: Mirjana Gross, historiografija, revolucija, Francuska revolucija, Ruska revolucija, obljetnice

Branimir Janković
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
bjankovi@ffzg.hr

Matej Ivušić
Tavankutska 2a
10000 Zagreb
matej.ivusic@gmail.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

54

BROJ 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2022.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 54, broj 1

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Gost urednik / Guest Editor

Branimir Janković

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

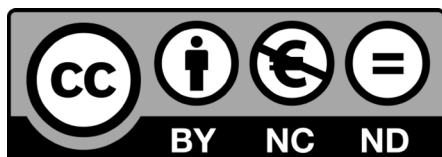
Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

DOI: 10.17234/RadoviZHP.54

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.